

megszívlelendő lehet (tisztább, szárazabb, biztonságosabb érzés). Szerencsésen alakulnak a viszonyok abban az irányban, hogy hamarosan ne lehessen egy szöveg (irodalom)tudományos a jelentések, elméletek, elgondolások pluralizmusának legalább hallgatóságos elismerése nélkül. Dobos István és Odorics Ferenc könyve szerencsés megsűrgetése eme kívánatosságnak.

Hartó Gábor

(E)rendezett világ

CSÁNYI ERZSÉBET: A FIKCIÓ FÖLÉNYE

Szigorú logikával és az objektív rendszerezés érezhető igényével megszerkesztett tanulmánykötetet vehet kézbe az olvasó az újvidéki Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének jóvoltából. Szerzője, Csányi Erzsébet arra vállalkozik, hogy néhány, látszólag önkényesen kiválasztott irodalmi műalkotás elemzése kapcsán bemutassa a XX. századi epika domináns szövegépítő elemeit. Igen lelkiismeretesen, szakmailag kifogástalan precizitással megírt elméleti jellegű bevezető tanulmányában a szerző körvonalazza azokat a fogalmi és módszertani premisszákat, melyekre majd műve második felében, a konkrét szövegelemzések során támaszkodni kíván. Ezen elméleti alapvetés azt sejteti, hogy Csányi Erzsébetben erős vágy él a jelenségek formalizálása iránt, mely módszer segítségével a (szöveg)világ minden eleme megnyugtatóan elrendezhető a neki rendelt címke alá. Megközelítései kiindulópontjául ezért az összehasonlító irodalomtudomány tipológiai összefüggéseket meghatározó elgondolását választja, mely lehetővé teszi a jelenségek modellszerű megközelítését, átlátható összefüggések leképezését. Ezek az összefüggések számára elsősorban olyan formalista, illetőleg strukturalista rendszeralkotók segítségével válnak kitapinthatóvá, mint pl. Jacobson, Tinjanov vagy Uszpenszkij.

A bevezető tanulmány nem hagy kétséget abban a tekintetben, hogy szerzője mennyire tájékozott a vonatkozó szakirodalomban, másrészt pedig jelzi azt is, hogy Csányi Erzsébet egy szemernyi bizalmatlanságot sem táplál az említett szerzők fogalmi konstrukcióinak gyakorlati használhatóságát illetően. H. Broch terminológiájával „polihisztorikus” regényeknek nevezi azokat a XX. századi műveket, melyeknek meghatározó sajátosságai az alábbiakban foglalhatók össze. A polihisztorikus regények metanarrációk, azaz bizonyos rétegük önmagára reflektál, saját eszköztárára kérdez rá. Megfosztják egyeduralmától az elbeszélőt – ennek kapcsán Csányi szükségesnek látja ismertetni Uszpenszkij, Markiewicz és Booth tipológiáit –, minek következtében a művek „világnézeti vetülete” is problematikussá válik, a cselekmény uralma alóli felzabálás pedig a történetmondás új lehetőségeit teszi lehetővé.

Amennyiben ezen kitételek legtöbbször a vizsgált mű megfeleltethető, úgy bizonyon állíthatjuk, polihisztorikus regénnyel állunk szemben. Az elemzett szövegek kiválasztásánál – úgy vélem – Csányi Erzsébet gondot fordított arra, hogy se őt, sem pedig tanulmányai olvasóját ne érhesse meglepetés, ugyanis az értelmezett szövegek a leg-

többször pontról pontra igazolják az előzetesen már felállított tételeket. Azaz, Csányi a Bevezetőben meghatároz egy szigorú, meglehetősen zárt vizsgálati módszert, kifejleszt egy terminológiai hálót, majd e statikus rendszerbe behelyez bizonyos műveket, melyek előzetes elképzelései alapján nyilvánvalóan illeszkedni fognak azokhoz a kategóriákhoz, melyek feltehetően többek között e művek alapján fogalmazódtak meg. Hermann Broch elméletének ismertetése kapcsán megtudjuk például azt, hogy Broch – más egyéb művek mellett – Döblin híres regényét vagy V. Woolf Orlandóját és Mrs. Dalloway című könyvét is polihisztorikus alkotásként értékeli. Ezek után Csányi a polihisztorikus regénytípus körülhatárolására alkalmas vizsgálati szempontoknak veti alá az említett műveket, melyek ilyenképp mérnöki pontossággal illeszkednek önnön kategóriáikba.

A Bevezető és a későbbi elemzések tehát egymás tükörképeiként működnek, így aztán a regényértelmezések során már viszonylag kevés újszerű megállapítással szembesülhetünk. Nincs egyéb dolgunk, mint a konkrét szövegek bizonyos aspektusait viszszahelyettesíteni a már ismert terminológiai rendszer keretei közé. „Ha a polihisztorikus regények tünethálózatát ráterítjük Krúdy Gyula 1919-ben írott, Asszonyosságok díja című művére, a hálónak nem sok kockája marad üresen.” – írja például egy helyütt a szerző.

Ha csak egy mód van rá, Csányi Erzsébet gyakorta támasztja alá saját megállapításait tekintélyes szerzők tételeinek citálásával. Ennek köszönhetően sajnos érvelése időnként bizonyos tételmondatok pusztá illusztrálásává egyszerűsödik. Füst Milán regényének elemzésében olvassuk például a következő mondatot: „Narrátora az irodalmi valósághoz tartozó fiktív alak, maga a főhős. Störr kapitány személyében a markiewiczzi felosztás III. kategóriájának naplót, memoárt író, retrospektív narrációt folytató elbeszélője ismerhető fel.” Valóban felismerhetjük, hisz nemrég, a kötetnyitó Bevezetőben már olvastunk róla Markiewicz kapcsán, kérdés azonban, hogy Füst Milán prózáját mennyiben minősíti ez a megállapítás.

Még egy példát szeretnék hozni a kötet tartalmának némiképp öntükröző jellegére. A bevezető hipotézisek egyikeként a 19. oldalon azt olvassuk, hogy a regényforma és a keresés aktusa szoros összefüggésben áll egymással; a 162. lapon pedig mintegy az elemzések konklúziójaként ismét előkerül ez a megállapítás. Úgy tűnik, oda jutottunk vissza, ahonnan elindultunk. Ez az érzés többször kerített hatalmába a kötet olvasása közben. Elsősorban tehát azt a kalandot hiányolom Csányi Erzsébet tanulmányaiból, amely folytonos meglepetésekkel szolgálva teszi igazi felfedezéssé az olvasó számára különböző szerzői univerzumok feltárulását. (Ez a probléma természetesen az irodalomtudós pozicionális helyzetéről, a szakember szerepfelfogásáról, iskolákhoz való kötődéséről szóló kérdések hosszú sorát vetné fel.)

Csányi Erzsébet az értelmezői szubjektum minden személyes reflexióját igyekezett kizárni elemzéseiből, egyenlőségjelet téve ezzel a tudományosság és az objektivitás eszméje közé. Ebből az alkotói pozícióból kiindulva könyve igen magas szinten tesz eleget a szigorú követelményeknek; az elemzett művek különböző rétegeinek – fabuláris, sík, stilisztikai jellegzetességek, elbeszélői nézőpontok, motivikus elemek – vizsgálata meggyőzően bizonyítja a bizonyítandókat, a szövegekből levont következtetések kielégítően illeszkednek az őket készen váró tipológiai rendbe. Mindezek következtében a művek egymással jól összevethetővé válnak, és mintegy végleges helyükre kerülnek. A magam részéről a könyv legsikerültebb pillanatainak mégis azokat tartom – és ennek oka az elméleti pozíciók már említett különbözőségében keresendő –, mikor az

interpretátor, Csányi Erzsébet tehetsége felül tud emelkedni azokon a tipológiai korlátokon, melyek – érthetően – gúzsba kötik gondolatait; mikor el mer szakadni a mindenáron való formalizálás vágyától és attól az előítélettől, hogy megállapításai valamilyen tekintélyt parancsoló szerző idézeteinek védelmére szorulnak. Amikor tehát nem kizárólag mások véleményének, hanem részben saját szituáltságának szűrőjén át nyertünk bepillantást különböző szövegvilágokba. Ilyenkor az objektivitás kívánatos horizontján belül maradván is érezhetővé válik az az egyszerű tény, hogy az értelmező kapcsolata az elemzett szövegekhez nem csak valamiféle elvont tudományosság eszményén alapul, hanem természetesen, magától értetődően: személyes is. (Újvidék, 1992.)

Szabó Gábor

